

Piše: **MARIJA OTT FRANOLIĆ** • 23.07.2020.

Čitati Darka Cvijetića – teško hvatati dah

Darko Cvijetić, Vrisak Rijeka 2019. (foto: MV)

...tama ne nestaje, već postaje gušća pri pomisli kako malo toga možemo zadržati, što sve i koliko stalno pada u zaborav sa svakim ugašenim životom, kako se svijet takoreći sam prazni tako što priče, vezane uz nebrojena mjesta i predmete, koji sami nemaju sposobnost sjećanja, nitko nije čuo, zapisao ili ispričao dalje...

W. G. Sebald: *Austerlitz* (Vuković&Runjić, 2006., prev. Andy Jelčić)

Zašto ljudi neumorno ulažu u budućnost, prkose boli, nepravdi i stalnim sukobima kad im je egzistencija sputana smrtnošću, tako kobno ograničena, zapitao se **George Steiner** u autobiografskoj knjizi *Errata* (Antibarbarus, 2004., prev. **Giga Gračan**). Odgovor nalazi u jeziku – čovjek je jezična životinja i dar jezika čini mu prolaznost podnošljivom i egzistenciju puni nadom koja je ustvari gramatika. Jezik nam nudi, tvrdi Steiner, mogućnost optativa, protučinjeničnih kondicionala i budućonosnih glagola koji definiraju i štite našu ljudskost, njime pričamo priče, konstruiramo budućnost i rekonstruiramo prošlost, a možemo i kreativno postavljati determinante pragmatične zbilje.

Književno stvaranje **Darka Cvijetića**, pjesnika, redatelja i dramaturga iz Prijedora, pravi je primjer kreativnog i poetskog interveniranja u pragmatičnu zbilju. Jednu je zbirku pjesama naslovio *Himenica* i ta riječ zapravo sažima njegovo književno stvaranje. Spoj dviju riječi – himen i imenica – u sebi sadrži pitanje: gubi li riječ koju izgovorimo svoju nevinost? Možda je šutnja vrhunaravni govor? Ipak, da ne bismo stalno ponavljali iste greške – govoriti se mora. U svim je Cvijetićevim djelima prisutna kiševska potreba za svjedočenjem, potreba da se ne zaboravi ranjene, nestale, pogubljene, oštećene. U jednoj je pjesmi zapisao: *Glinom [se] odvojiš od govorenja ako šutiš samo par dana* (Ježene kožice, 11).

U nizu sitnih priča o pojedincima ogleda se velika povijest. Kad kažemo da je u nekom ratu poginulo milijun ljudi – to ne znači ništa, nitko si to ne može predočiti. Kad žrtvama damo imena, prezimena, nade, čežnje, kad ih upoznamo, onda rat dobiva ljudsko lice. Jer naša se osobnost razvija čitav život, a čine je ljudi koje smo upoznali, knjige koje smo pročitali, književni likovi koje nismo upoznali, ali ih možda razumijemo bolje od prvih susjeda. Književnost nas upoznaje s ljudima koji su različiti a ipak su nam bliski, omogućuje nam da s njima suosjećamo, da ih možda bolje razumijemo i u životu. Tekstovi Darka Cvijetića proširuju naš svijet upoznavanjem s Drugima.

Prvo sam čitala njegovu zbirku pjesama ***Snijeg je dobro pazio da ne padne*** (V. B. Z., 2019.) u kojoj povezuje bolest oca s posljedicama ratnih tragedija u BiH. Neke sam pjesme čitala naglas, bilo je to poput svečanosti: krcati pod zubima te riječi koje istovremeno zvuče, huje i bremče, a bremenite su značenjem. Nakon toga sam pročitala ***Schindlerov lift*** (Buybook, 2018.), prozu kojoj je dodijeljena nagrada Fritz. Ta priča o dva nebodera zapravo sažima situaciju u čitavoj BiH: neboderi su 70-ih bili moderan *dokaz o gradskosti*, susjedi Srbi, Muslimani, Jugoslaveni i Hrvati zajedno su slavili Prvi maj, odlazili na posao, djeca su im vani odrastala. Nakon rata u kojem su momci *ginuli za komad brda*, ostale su poluprazne zgrade ukrašene svastikama, djeca su odselila u Njemačku, nema više tvornica, a radnici su *potonuli u naciju i ostali punih pluća vode, na dnu*. Čitala sam zatim zbirku poezije ***Ježene kožice*** (VBZ, 2020.) i roman *Što na podu spavaš* (Buybook, 2020.), njegovo najzrelije djelo koje kroz perspektivu raznih likova razlaže početak rata i njegove posljedice.

Za vrijeme čitanja ovih knjiga na pameti su mi bile metafore pisanja i disanja, te pisanja i izricanja. Nije lako pronaći riječi za neizrecivo, za zakočeno, pokopano i nevidljivo – teško je izreći ono što se šuti – ali Darko Cvijetić u tome je uspio. Efekt njegove literature je fizički, za vrijeme čitanja i nakon njega čitatelj prolazi katarzu, inače specifičnu za kazalište.

Cvijetićeve je literatura kontaktna: neposrednim stilom, kratkim rečenicama, empatičnim natuknicama upoznaje nas s protagonistima, povezuje s njihovim sudbinama, čini nam ih odavno-poznatima – poput nekog suosjećajnog telefonskog imenika s likovima koje bismo mogli nazvati, samo je pitanje bismo li od ganuća mogli progovoriti. Tu su djevojčica Stojanka Stoja Kobas koja je u ratu poginula igrajući se u liftu kad je bez najave došla struja, čovjek koji je krišom nosio deke i hranu logorašima u Omarskoj, roditelji čije se poginulo dijete bojalo mraka, pa su mu u grob sproveli struju. Tu su majka koja si ne može oprostiti što je sina poslala u rat (*kako da s osamnaest godina brani Jugoslaviju, puno stariju od njega*) i otac koji početkom rata tješi sina da neće biti pravog rata jer *Mi smo Jugoslaveni*. Te mrvice o svakom liku funkcioniraju poput kamenova spoticanja (njem. *Stolpersteine*), jednog od najsuptilnijeg načina sjećanja žrtava

holokausta. Izadete na cestu i doslovce se spotaknete na ime i prezime, sudbinu koju možete dalje istraživati.

Osnabrücker Stolpersteine, Kollegienwall 14/14a (foto: Roland Mattern)

Nakon pročitane četiri zadnje knjige Darka Cvijetića jasno mi je da on stalno piše istu knjigu, opisuje isti, duboko proživljeni svijet u koji ubacuje i autobiografske mrvice. Iz knjige u knjigu (*h*)imenuje događaje koji su prethodili ovoj nenormalnosti koju živimo, obračunava se s toksičnom prošlošću koja kreira svakodnevicu – ratne sukobe koji na živote tzv. običnih ljudi ostavljaju strašne posljedice, a iz generacije u generaciju se s njima ne suočavamo. Upušta se u umjetničko oblikovanje konteksta – Prijedor prije rata, za vrijeme rata i nakon njega, tj. sadašnji trenutak življenja-životarenja. Grad je to izranjavan ratom izvana i iznutra, oko kojega i u kojemu su bili logori, u kojemu još uvijek žive krvnici i žrtve, tzv. normalni ljudi koji su se iz susjeda i prijatelja za vrijeme rata prometnuli u neprijatelje i počeli jedni drugima nanositi zlo. To zlo – ali i gomila dobra u suludim ratnim godinama i poslije njih, ta kompleksna ljudskost koja premašuje granice Prijedora – to je tema Cvijetićeve stvaranja.

Novi jezik za bolji svijet

Darko Cvijetić

Snijeg je
dobro pazio
da ne padne

Snijeg je dobro pazio da ne padne Cvijetić Darko

Gostujući na književnoj večeri s pjesnikinjom **Sanjom Baković**, Cvijetić je rekao *da je zlo neopjevivo, ali je pokušaj opjevivosti zla moguć*. No on je zlo zaista opjevao, opisujući niz svakodnevnih situacija iza kojih se kotrlja pozadinski užas. Slijedeći tradiciju **Theodora Adorna** koji je nakon Drugog svjetskog rata o njemačkom jeziku pisao kao o „kontaminiranom događajem“ i pjesnika **Paula Celana** koji je primijetio da *svijet valja izmucati*, Cvijetić je svjestan da je jezik kojim raspolažemo pretjerano uzak za stvarnost koju živimo i da bi teško mogao dobro dočarati mjeru čovjekova zvjerstva.

Kad književnost želi zagrebsti dublje, kad traži promjenu i teži utopiji, nisu dostatni konvencionalni žanrovi i forme. Zato je poezija Darka Cvijetića često narativna, proza mu je poetska i služi se kazališnim postupcima. Njegovi su tekstovi mješavina raznolikih književnih, kazališnih i dokumentarnih postupaka, intertekstualnosti, dijelova biografija poznatih pisaca i umjetnika, njihovih citata. To je prikaz ljudskosti u kojem se krčkaju i smrt i ljubav i glupost i vjerovanje i ideologija i zloba – kazan iz kojega se može zahvatiti život. A za dublje zahvaćanje života potrebne su nove riječi. Proza i poezija Darka Cvijetića vraćaju nas korijenima, podsjećaju da je književnost sazdana od riječi, da smo od njih sazdani i mi, i kao da nam šapće: *netko je jednom trebao imenovati svijet*.

I zaista, jezik je fleksibilan a riječi pripadaju nama, uvijek možemo prisvojiti nove riječi i time utjecati na vlastito, ali i tuđe mišljenje. Poznata je **Wittgensteinova** izreka da su granice jezika i granice našega svijeta, no jezik je rastezljiv, a kad se rastezne može nam proširiti svijet. Nema okamenjenih i zadanih formi, riječi čekaju na krošnjama, na krovovima i oblacima. Treba samo za njima posegnuti i izgovoriti svijet, kao što Cvijetić primjećuje: *Usta su posjekotina / Organ za ulazak neba.* (Snijeg, 54)

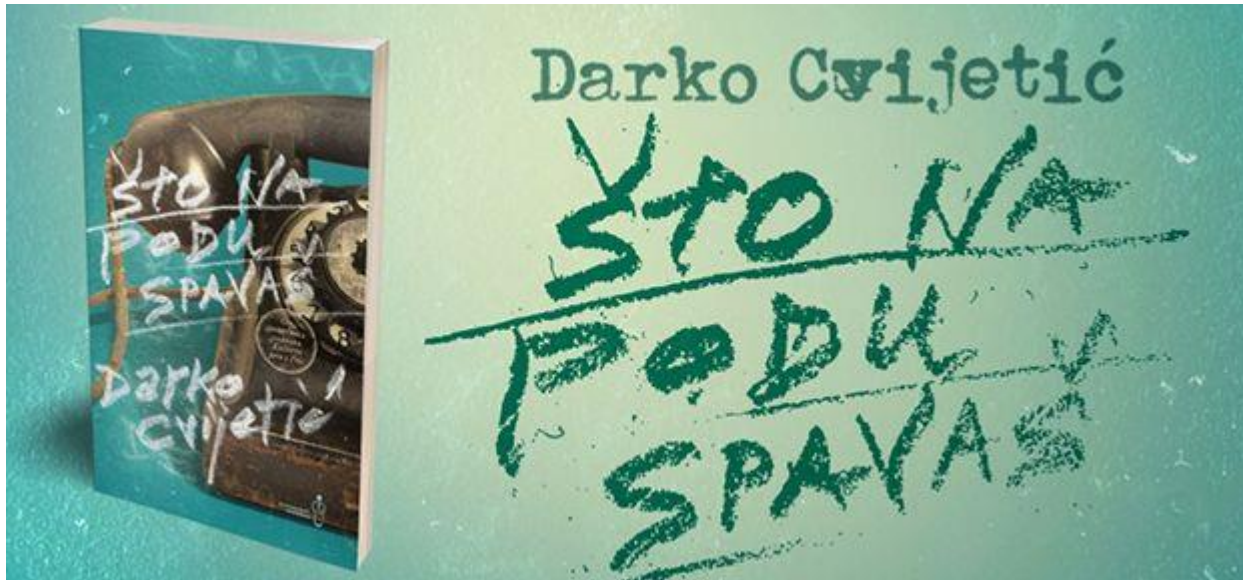
Njegovi su tekstovi istovremeno jezikotvorni i svjetotvorni, on svijet opisuje i stvara, zaustavlja i mijenja, obuhvaćajući prošlost i stremeći utopiji.

Potruga za čovjekolikošću kod ovoga autora uključuje mnoštvo riječi za neiskazivo – jedna od mojih najdražih je *nekazica* iz pjesme *Onaj koji šuti: riječi koje dugo nitko ne izgovori, od viška nekazice / imaju umrznuto desno oko, kao u lubanjama kvarnih / tavanskih lutaka* (Snijeg, 104). Tu se vidi i njegova tendencija da riječi pretvara u stvari: *Počele mi pjesme odozdo zaleđivati* (Snijeg, 37), riječi postaju nešto stvarno što možemo dotaknuti, okusiti. Svi su ti neologizmi vrlo uklopivi i prirodni, kao da ih odavno izgovaramo, kao da oduvijek njima mislimo: *anđelarnica, smrtničar, smrculence, bezmenica...*

Dakle, u vrijeme izdavačke brzine i praznine, kad se stalno traži nešto novo, Cvijetić je odabrao pisanje kao oblik preživljavanja (ili je takav oblik preživljavanja odabrao njega?). Njegovi su tekstovi istovremeno jezikotvorni i svjetotvorni, on svijet opisuje i stvara, zaustavlja i mijenja, obuhvaćajući prošlost i stremeći utopiji. Do utopije se ne stiže, nova stvarnost izmiče, do nje se čitanjem *tapka* ali se ne dospijeva, kao da uzimamo dah a ne možemo udahnuti punim plućima nego dišemo plitko i bolno, neprestano svjesni svoga disanja. Njegov je iskaz krhak, uvijek na rubu poniranja u sebe – ali prelijeva se i van svijeta, kao tek uhvaćeni komadić smisla koji bismo lako ponovno mogli izgubiti!

Ivica Prtenjača dobro je primijetio u pogovoru *Ježenih kožica* da je istina ovih dana *potrošena, konzumirana i prezrena*, no Cvijetić ipak pokušava doprijeti do istine o čovjeku, do njegova kompleksna čojstva, do nakupljenog zla i dobra koje se u njemu izmjenjuje. I nije čudno da potraga za smislenijom egzistencijom dolazi od umjetnika iz ranjenog grada – bolje vide oni koji stoje sa strane, gubitnici koji vapi za *objašnjenjem* svoga stanja, a potreba za vlastitim jezikom postaje potreba za spasom. Opisivanje svijeta postaje smislotvorni utopijski pothvat. Nema objašnjavanja, dociranja, opisivanja, ideologiziranja – to je književnost koja želi *zaboraviti na sva pitanja oko sebe i pustiti svijet k sebi.* (Snijeg, 51)

Kako preživjeti nenormalno

Kad pustim svijet k sebi, često se sjetim citata **R. M. Rilkea**:

"Je li moguće (...) da još ništa istinito i važno nismo vidjeli, spoznali i izrekli? Je li moguće, da smo posjedovali tisuće godina, da gledamo, da razmišljamo, da pribilježimo: da smo pustili neka nam proteku te tisuće kao neki školski odmor, kad jedemo svoj kruh s maslacem i jabuku? Jest, moguće je. (...) Je li moguće, da smo usprkos iznašašcima i naprecima, usprkos kulturi, vjeri i poznavanju svemira ostali na površini našega života? Je li moguće da smo tu površinu, koja ipak nešto znači, presvukli nekim nevjerojatno dosadnim sadržajem ...? Jest, moguće je." (*Zapisci Maltea Lauridsa Brigea*, Mladost, 1985., prev. **Oto Šolc**)

Djelo Darka Cvijetića često podsjeća da smo *ostali na površini našega života*. Letimo u svemir, liječimo teške bolesti, razgovaramo Skypeom s drugim kontinentima, a još uvijek je normalno da dječacima oblačimo uniforme i šaljemo ih u rat. U autorovu posljednjem romanu koji ima najviše antiratnih karakteristika *Što na podu spavaš* mladić jedan od protagonista trebao je ratovati tek što je došao u JNA, iako je bio gotovo dijete, iako *Nisu znali niti tko im je neprijatelj, niti zašto, nisu više mogli reći ni tko ih napada, ni na koga oni pucaju, niti zašto* (14). Kasnije će zapisati: *sve je to cijelu noć spepeljivalo se u meni, te slike, ti krikovi*. (117)

Roman *Što na podu spavaš* progovara o samoj srži ratovanja, o besmislu okrutnosti, životima prerano izbačenima iz života, o paklu surovosti preživljavanja, strahu za голу egzistenciju s kojom se nitko ne zna nositi. Protagonisti zorno dočaravaju univerzum ranjene BiH. Tu je kapetan JNA kojem su povjereni mladi neiskusni i ustrašeni vojnici, pa on puca da se pokaže kao pravi kapetan i ubija staru ženu: *Neću ja tu nenu zaboraviti. Nikad. Mrtva će me unijeti u grob ona. Spustit će me rukama, onima kojima se pokrila dok je padala kad sam je rafalom presjekao*. (20) Mladići se iz rata vraćaju psihički ranjeni, ubijaju se ili životare jer ne uspijevaju zapravo živjeti. Autor kao da nas stalno pita: možemo li (pre)živjeti nenormalnost? Hoće li taj život ikada postati podnošljiv i *zašto nam je to sve još uvijek normalno?*

A kad izađete iz njegova teksta, kad pogledate kontekst u kojem ste ga čitali, što ćete vidjeti?

U nesigurnom, kontradiktornom svijetu koji strelovito napreduje tehnološki ali duhovno stagnira, mi ne zalječujemo duboke traume koje na ovim prostorima vučemo od 90-ih nego i dalje njegujemo te gnojne čireve. Taoci smo ideologije, politike, nemorala, anti-intelektualizma, opasno isključivih stavova, klijentelizma i korupcije, uz uzlet agresije i militarizacije – otvaraju se vojna učilišta, a ne ona za građanski odgoj ili empatiju.

Krajnji je čas da zastanemo i kažemo: *Ovakav život ne bi smio biti normalan.*

Što je klasik i kakve veze ima s disanjem

Ježene kožice Cvijetić Darko

Da bismo se suočili s prošlošću nije dovoljno o ratu govoriti u školi (gdje ga spominjemo minimalno, ili šutimo sasvim), djecu odvesti u Vukovar na ekskurziju (vraćaju se kao da su bili u Samoboru, samo su usput odslušali dosadne govore), ratu i njegovim događajima treba dati ljudska lica, treba ih očovječiti. Kako ne bismo živjeli ignorantnu svesadašnjost, s prošlošću se treba suočiti, o njoj treba govoriti svakoj generaciji iznova. Suočavanje s prošlošću treba obuhvaćati razne sadržaje, obrazovne, dokumentarne, muzejske prakse i umjetnost u svim oblicima. Banalno zlo svuda je oko nas. Svijet je nepravedan, isključivost je strašna a relativno

prihvaćena, pa ukoliko smo svi već otupjeli na zlo, glupost, nemoral, ukoliko smo otupjeli i na vlastitu otupjelost – trebamo biti zahvalni onima koji nas na nju podsjećaju.

Literatura je važna za osmišljavanje svijeta, omogućuje nam da jasnije verbaliziramo svoja stanja, da bolje razumijemo sebe i druge, a osobito može biti korisna u situacijama kad nam je stvarnost preteška. Dječji pisac **Michael Rosen** lijepo **govori o tome** kako mu je poezija nakon smrti sina vratila smisao. Objasnjava kako mu čitanje oduvijek pomaže misliti, jer mu omogućava da životne fenomene promotri izvana i tako ih bolje razumije. Ukoliko se literaturi prepustimo, ona nas može preplaviti emocijama, natjerati da se zamislimo, čak i promijeniti. Lik majke u romanu *Što na podu spavaš* bilježi: *Darko samo piše, kao da to može nešto onome što je bilo* (103).

– TEXTUAL HEALING WITH MICHAEL ROSEN –

Zaista, ne može se promijeniti ono što je bilo, ali naš odnos prema prošlosti može biti drugačiji. Zanimljiva je teorija **Aleide Assmann** da je zaborav ključan element konstrukcije sjećanja. U logici crkvene ispovijedi, grijesi se prvo moraju zapamtiti i artikulirati da bi bili razriješeni, u psihoterapiji se bolna prošlost mora uzdignuti u područje jezičnog i svjesnog da bi se mogla odbaciti, a slično funkcionira i katarza koju nam nudi umjetnost: zajedničkim proživljavanjem traume posredstvom umjetničkog djela, ona se kolektivno može preživjeti – jer nije je uputno posve zaboraviti.

Zato treba čitati Darka Cvijetića, upoznati njegove likove. Čitajte ga sebi, dajte ga za lektiru učenicima, studentima, poklonite ga prijateljima, preporučite ga znancima, ostavite njegove knjige na mjestima gdje se besplatno mogu pokupiti. Iako njegov literarni iskaz povremeno isklizne u banalnost, nezgrapnost i kič, to je posve zanemarivo – postoji razlog zašto su te knjige toliko čitane – i nije to samo zato jer su toliko dobro napisane, niti zbog autorove aktivnosti na društvenim mrežama. Cvijetićeve je literatura široko prepoznata, nagrađivana i doslovno „konzumirana“ jer nam omogućuje prijeko potrebno suočavanje s prošlošću, ali i sa samima sobom.

Za **Georgea Steinera** klasik u književnosti je oblik koji „čita nas“. Klasik nas za vrijeme čitanja propituje, izaziva našu svijest, intelekt, duh, čak i tjelesne senzacije. Obično, da bismo proglasili autora ili autoricu 'klasikom', njihova djela trebaju proći test vremena, no ako se držimo Steinerove definicije, tekstovi Darka Cvijetića svakako su klasici – vraćaju nas nama samima, pritom nas uljuđujući.

Katarzu nam omogućuje reduktivnost Cvijetićevih tekstova, njihovi momenti tišine, ponori koji se otvaraju na kraju njegovih stihova ili rečenica. U tim prekidima zamišljamo nerečeno, ispušteno, i postaje jasno koliko su povezani s našom tjelesnošću, osobito s disanjem. **Paul Celan**, koji je pjesništvo nazvao *beskonačnim govorenjem iz same smrtnosti i uzaludnosti*, govorio je o pjesništvu kao predahu, mijeni daha. Pjesmu *Oplakotina* Cvijetić počinje stihovima: *riječi su ostale da vise u zraku / jedva sam ih sakupio / da bih imao čime disati* (Snijeg, 139)

Paradoksalno, te riječi kojima pjesnički subjekt diše – čitateljima oduzimaju dah. Dobar je

primjer pjesma *Zakopavanje sestre* iz zbirke *Ježene kože*:

*Školsku iz klupe, Aidu, prvi sam put nakon rata sreo 2001. godine
Živjela je u Nizozemskoj udata za Nijemca
Imaju već velike kćerke
Javili krajem godine da su joj identificirali
Brata u masovnoj*

I ona pokopala nekoliko kostiju

*Drugi puta sam je sreo 2005.
Opet joj našli brata*

*Pa su je zvali 2008. – u novonađenoj masovnoj
Još joj brata iskopali*

*Ove 2015. bila je mirna i puno starija
Našli ga opet, šapće i osvrće se*

*Dokle ću ovo, svakih četiri pet ljeta?
Šta ću, moj školski, ako mi dogodine nađu
Još brata?*

A meni pun mezar

Na kraju nema točke, ostavljen je prostor za udah koji neko vrijeme ne dolazi – to je tipično za stvaralaštvo **Darka Cvijetića** – tekst nas je suočio sa sobom i sa svijetom, uhvatio nas je za gušu, pritisnuo uza zid, tako da smo nakratko ostali bez daha ali još nam neko vrijeme treba da dođemo k sebi. I kad se povratimo, ožiljci koje smo zadobili mijenjat će boju, oblik i teksturu ali neće se tako lako izgubiti. Efekt je sličan indigo-čaroliji pisacih mašina: otisneš slovo, a ono se pojavi i na otisku – riječi su na papiru, ali ostaju nam otisnute i u životu.

Cvijetićeve literatura nadilazi Prijedor i suvremenost, uvećava realnost i čini nam je jasnijom. U njegovom svijetu nije sasvim ugodno, s njegovim likovima intenzivno suosjećamo, zajedno osjećamo strah, sram, tugu, radost, a dotiču nas i fizički – plaćemo i ježimo se dok nas zapljuskuje njihova nemoć. Pa ipak, taj je svijet poput magneta koji vas uvlači pa poželite u njemu ostati što dulje, ježiti se i dalje, upoznavati ljudsku prirodu i suočavati se s njome, provoditi vrijeme s Borisom, Anđelom, kapetanom Topićem i Taibom. Ukratko, dopustit ćete ovim tekstovima da vas čitaju i čereče izvana i iznutra – da vas prvo lagano namoče poput prvih kapljica kiše koje će se pretvoriti u pljusak, da biste na kraju duboko, duboko zaronili i kad izronite – nikada više nećete biti isti.